

Bedarbiai vyrai, geras gyvenimas ir socialinė atskirtis

ARTŪRAS TEREŠKINAS

Vytauto Didžiojo universitetas

Santrauka. *Analizuojant 18 pusiau struktūruotų interviu su 23–39 metų bedarbiais vyrais¹, šiame straipsnyje aiškinamasi, kokių mastu vyrų konceptualizuojamas geras gyvenimas, bedarbio statusas ir su juo susiję emociniai išgyvenimai yra socialinės atskirties, šiame straipsnyje netapatinos su skurdu ir materialine deprivacija, bet laikomos ir procesu, ir būkle, kurioje individui neprieinamas minimalus gyvenimo kokybės ar „gero gyvenimo“ standartas, rodiklis. Išskyrus keletą vyrų, gyvenančių kaime ir dirbančių menkai apmokamą nelegalų darbą, didžiuma informantų nepatiria materialinio skurdo kaip vieno iš socialinės atskirties veiksnių. Darbo praradimas jiems simbolizuoja ne tiek materialinių ekonominių išteklių deprivaciją, kaip neišsipildžiusias gyvenimo vizijas, sudėtingas kasdienio išgyvenimo strategijas, neigiamas emocijas ir potyrius. Tam tikru mastu informantai patiria socialinę atskirtį afektyviame ir emociniame lygmenyje, nes bedarbio statusas didina vyrų nesaugumo ir kartu gėdos jausmus, psichologinį diskomfortą, nepasitikėjimą savimi, pagarbos ir respektabilumo stoką. Patiriant save kaip niekingą, menkos vertės subjektą, negatyvi vertė tampa pagrindiniu vyrų savęs apibrėžimo ir kartu atpažinimo įrankiu. Kita vertus, dauguma tyrime dalyvavusių bedarbių vyrų prisirišę prie normatyvios gero gyvenimo vizijos, kurios pagrindiniai komponentai – gerai apmokamas darbas, partnerystė ar šeima, nuosavas būstas ir pakankamas vartojimas. Tačiau šis gero gyvenimo įsivaizdavimas gana trapus – informantai nežino, kas jų laukia rytoj, nors viliasi, kad šiuo metu juos persekiojančios nesėkmės – tik išimtis, o ne dėsningumas visuotinai priimtame gero gyvenimo žanre.*

Raktažodžiai: *socialinė atskirtis, subjektyvi gyvenimo gerovė, geras gyvenimas, laimė, klestėjimas, bedarbiai vyrai.*

Keywords: *social exclusion, subjective welfare, good life, happiness, flourishing, unemployed men.*

1 Mokslinis tyrimas finansuojamas Europos socialinio fondo lėšomis pagal visuotinės dotacijos priemonę. Projektas „Socialinė atskirtis ir socialinis dalyvavimas pokyčių Lietuvoje“ (Nr. VP1-3.1-SMM-07-K-02-045).

Įvadas

Kas nutinka, kada tai, ko trokšti, pasirodo vis labiau nepasiekiamą? Kas įvyksta, kai prisirišimas prie teisingo ir visuotinai pripažinto gyvenimo naratyvo žlunga ir kai tavo kasdienės pastangos jį įgyvendinti tėra tik beviltiško optimizmo tęsinys? Pastarasis terminas „beviltiškas optimizmas“ skamba kaip oksimoronas, tačiau jis yra nuoroda į tai, ką išgyvena kasdienybėje šio straipsnio veikėjai – bedarbiai vyrai. Neviltis ir optimizmas, džiaugsmas ir gėda, gyvenimo gerovė ir socialinės atskirties baimė – tai pasikartojantys ir kartu susipinantys šių vyrų potyriai.

Beviltišką optimizmą galima išgyventi ne tik kaip optimizmą – tai gali būti ir baimė dėl neiškios ateities, ir viltis, kad surasi darbą, o jis tave pakeis, ir nerimas, kad neatitinki darbdavių, kuriems norėtum dirbti, lūkesčių, ir malonumas, kad šią savaitę tave pakvietė į du darbo interviu. Amerikiečių teoretikė Lauren Berlant (2011 ir 2011a) tokį optimizmą vadina „žiauriu optimizmu“, tačiau šio straipsnio autoriui jis atrodo veikiau beviltiškas, nei žiaurus. Gal nėra visai beviltiška tikėti, kad bedarbiui vyrui, kuris nedirba jau daugiau nei metus, atsivers darbo rinkos durys, tačiau ar ne žiauru suvokti, kad būtent jo prisirišimas prie šio tikėjimo ir gana nuspėjamo normatyvinio gyvenimo supratimo skatina tokį optimizmą?

Šį straipsnį įkvėpė troškimas suvokti, ką bedarbiams vyrams reiškia „geras gyvenimas“, kokias emocijas kelia nedarbas ir kas verčia juos fantazuoti apie ateitį ar išgyventi dabartį kaip pereinamąjį laikotarpį, kuris laikomas ir gyvenimo pamoka, ir išbandymu, ir beviltiško optimizmo rezultatu. Tačiau ne tik pusiau struktūruoti interviu su jaunais 23–39 metų bedarbiais vyrais – paskata analizuoti gerą gyvenimą, socialinę atskirtį ir ją patiriančius subjektus. Šią analizę paskatino ir bendresni šiuolaikinių teoretikų, tokių kaip Judith Butler, Athena Athanasiou, Lauren Berlant ir kitų svarstymai apie tai, kaip apibrėžiamas žmogaus gyvenimas, kieno gyvenimai laikomi vertais pripažinimo ir kieno nurašomi į nematomumo, stigmatizavimo, užmaršties vietas kaip apgailėtini ir niekam nereikalingi. Ypač šiuo požiūriu informatyvi ir kartu radikalai įkvėpanti amerikietės Judith Butler pozicija, išsakyta pastarojo dešimtmečio jos knygoje (2009 ir 2013). Jos mąstymas apie tai, kas yra šiuolaikinis subjektas, kokiais skirtumais jis aktualizuojamas, kieno gyvenimai yra atpažįstami ir pripažįstami ir kieno mirtys, fizinės ar socialinės, apraudamos ir kieno ne, įsiterpia į mokslininkų, tiriančių socialinę atskirtį, darbus ir paties autoriaus bei jo kolegų atliekamas socialinės atskirties analizes.

Šiame straipsnyje analizuojama bedarbių vyrų gero gyvenimo sąvoka ir savęs pačių lokalizavimas kaip subjektų, skirtingais būdais siekiančių šio gyvenimo. Nemažai dėmesio kreipiama į socialines normas, susijusias tiek su gero gyvenimo įsivaizdavimais, tiek su savęs, kaip (ne)dirbančių vyrų, sampratomis. Galima teigti, kad ši analizė – pastarųjų metų ekonomines krizes išgyvenusių Lietuvos piliečių vyrų požiūrio į darbo rinką, gerovę ir savo ateitį apžvalga, nepretenduojanti į platesnių ekonominių procesų, darbo teisės ar demokratinų poslinkių tyrimą.

Pirmame šio straipsnio skyriuje aptariamos socialinės atskirties, gyvenimo kokybės ir gero gyvenimo sąvokos, kurios iki šiol kelia nemenką konceptualią sumaištį. Antrame skyriuje pateikiamas trumpas tyrimo metodologijos aprašas. Trečiajame analizuojama bedarbių vyrų gero gyvenimo ir klestėjimo samprata bei laimės išgyvenimas, o ketvirtajame gilinamasi į nedarbo, neigiamų emocijų ir beviltiško optimizmo santykį.

Socialinė atskirtis, subjektyvi gerovė, arba geras gyvenimas: teorinės pastabos

Nors tyrimai apie socialinę atskirtį atliekami jau ne pirmą dešimtmetį, dėl pačios socialinės atskirties sąvokos ir su ja susijusių kategorijų apibrėžimo vis dar nesutariama. Daugeliu atvejų gilinamasi į vieną ar kitą socialinės atskirties aspektą, nors teigiama, kad geriausia ją tyrinėti naudojant „daugialy-
pes prieigas“ (Jehoel-Gijsbers, Vrooman 2007; Saraceno 2001; Short 2005). Tačiau jas taikant pati socialinės atskirties sąvoka dažnai pasidaro itin plati, o jos turinys apima kone kiekvieną individo gyvenimo aspektą. Socialinė atskirtis apibrėžiama kaip potencialus daugelio rizikos faktorių padarinys, tačiau nesutariama dėl to, kokius rizikos faktorius laikyti svarbiausiais ir ko-
kiomis priemonėmis remtis ją tiriant. Darbo rinka, žemas uždarbis, nedarbas, išsilavinimas, prasta sveikata, būstas, transportas, nusikalstamumas ir nu-
sikalstamumo baimė, kalba, mobilumas, socialinė politika ir socialinis ka-
pitalas gali būti veiksniai, skatinantys socialinę atskirtį (Taket, Crisp et al. 2009, 29–30). Kaip teigia olandų tyrinėtojai Jehoel-Gijsbers ir Vroomanas, taip pat gana smarkiai abejojama ir dėl sąsajų tarp skirtingų socialinės atskir-
ties aspektų ir specifinių politinių priemonių poveikio jiems (Jehoel-Gijsbers, Vrooman 2007, 9–11). Dėl to socialinės atskirties įveikos strategijos dažnai lieka neefektyvios ir nepaveikios.

Skurdo ir jo padarinių individui ir socialinėms grupėms analizė – vienas iš plačiausiai naudotų būdų gilintis į socialinę atskirtį. Tačiau šiuo atveju skurdas ir socialinė atskirtis sutapatinami, o pastarąją apibūdina išimtinai tik materialinės gyvenimo dimensijos. Šiuo analizės būdu ilgą laiką rėmėsi anglų-amerikiečių tyrimų tradicija, susikoncentravusi į ekonominę struktūrinę atskirtį, labiausiai siejamą su išteklių paskirstymu. Ši tradicija savo ekonominėje-struktūrinėje atskirties sampratoje išskyrė du išteklių paskirstymo aspektus: materialinį (pajamas ir prekes) ir nematerialinį (socialines teises etc.), bet itin pabrėžė ekonominius pajamų ir vartojimo kluivinius (Saraceno 2001). Tačiau per pastaruosius keletą dešimtmečių atlikti tyrimai rodo, kad net ir centruojantis ties materialiniais atskirties aspektais negalima pamiršti ir nematerialaus skurdo ir to, kad skurdas bei deprivacija matuojami ne tik pinigų stygiumi, bet ir apskritai visa individo gyvenimo kokybe (Bellani, D'Ambrosio 2011, 68).

Tą idėją remia antroji – prancūzų tyrimų mokykla – labiau besidominti sociokultūrine atskirtimi, kurioje svarbiausia yra santykių aspektas. Šios tyrimų tradicijos požiūriu sociokultūrinę atskirtį apibūdina socialinė sanglauda (socialiniai santykiai bei tinklai) ir kultūrinė sanglauda, apimanti vertybes ir normas (Jehoel-Gijsbers, Vrooman 2007, 16). Tos tradicijos mokslininkai kaip visų svarbiausių socialinės atskirties aspektus išskiria dalyvavimą, vartojimą, mobilumą, paslaugų prieinamumą, integravimąsi, įtaką ir pripažinimą. Kai kurie iš jų mano, kad egzistuoja keturios socialinės atskirties dimensijos: vartojimas (pajėgumas pirkti prekes ir paslaugas), gamyba (dalyvavimas veiklose, kurios laikomos ekonomiškai ar socialiai vertingos), politinis dalyvavimas (dalyvavimas priimant sprendimus lokaliu ir nacionaliniu lygmeniu) ir socialinė sąveika (ryšiai su šeima, draugais ir bendruomene). Kurios nors iš šių dimensijų trūkumas gali tapti socialinės atskirties priežastimi (Burhardt, Le Grand, Piachaud 2009, 31).

Šitaip sociokultūriškai apibrėžiant atskirtį į ją įtraukiamos tokios dimensijos kaip nepakankama socialinė integracija (nedalyvavimas formaliuose ir neformaliuose socialiniuose tinkluose, tarp jų ir laisvalaikio veiklose, nepakankama socialinė parama ir socialinė izoliacija) ir nepakankama kultūrinė integracija (normų ir vertybių, susijusių su aktyviu socialiniu pilietiškumu, nesilaikymas, pvz., silpna darbo etika, piktnaudžiavimas socialine apsaugos sistema, nusikalstamas elgesys, „netinkamas“ požiūris į moterų ir vyrų pareigas ir teises, nedalyvavimas kaimynystės ar apskritai visuomeninėje veikloje) (Jehoel-Gijsbers, Vrooman 2007, 17; Taket, Crisp et al. 2009). Pastarieji nepakankamo socialinių teisių turėjimo, nepakankamo sociali-

nio dalyvavimo ir kultūrinės, normatyvios integracijos trūkumo aspektai – esminiai ir šio projekto atliktam tyrimui.

Analizuojant socialinę atskirtį paprastai aptariami trys jos lygmenys: individualus (mikro), bendruomeninis (mezo) ir visuomenės (makro). Nors jau minėti olandų mokslininkai Jehoel-Gijsbers ir Vroomanas mano, kad būtina skirti esamą socialinės atskirties būklę (statuso ypatumai) ir socialinę atskirtį kaip procesą (t. y. rizikos faktorius, kurie padidina galimybę patirti socialinę atskirtį), jie taip pat teigia, kad rizikos faktoriai veikia visuose trijuose lygmenyse, individualiame mikrolygmenyje, formalių ir neformalių organizacijų bei socialinės aplinkos mezolygmenyje ir valdžios bei visuomenės makrolygmenyje (Jehoel-Gijsbers, Vrooman 2007, 18; taip pat žr. Burchardt et al. 1999; Martin 2004; Popay et al. 2008).

Socialinė atskirtis kaip išteklių, teisių, gėrybių ir paslaugų trūkumas ir individų negalėjimas palaikyti normalius santykius ir dalyvauti veiklose, kurios prieinamos daugumai visuomenės narių, „veikia ir individų gyvenimo kokybę, ir visuomenės kaip visumos teisingumą bei sanglaudą“ (Levitas et al. 2007, 9). Todėl vienas iš būdų analizuoti socialinę atskirtį yra tirti individo gyvenimo kokybę (Bellani, D'Ambrosio 2011). Socialinė atskirtis paliečia individus tada, kai skirtingi veiksniai, tokie kaip žemas atlyginimas, menkos galimybės naudotis sveikatos sistema, išsilavinimo trūkumas ir nesaugi gyvenimo aplinka ir t. t., yra kliuvinys pasiekti bent pakenčiamą gyvenimo gerovę. Visi minėti ištekliai būtini ne tik palaikyti asmens socialinius ryšius, bet ir užtikrinti asmens savigarbą, pasitikėjimą savimi ir pasitenkinimą gyvenimu. Remiantis šiuo požiūriu socialinę atskirtį galima apibrėžti apskritai kaip būklę, kurioje atsidūręs asmuo nepasiekia minimalios gyvenimo kokybės ar gerovės lygmens. Phillipso (2006) ir Bayram et al. (2012; taip pat žr. Skevington 2009) nuomone, egzistuoja glaudus ryšys tarp socialinės atskirties ir gyvenimo kokybės: socialinė atskirtis gali sumenkinti gyvenimo kokybę ir atvirkščiai.

Kaip socialinė atskirtis, taip ir gyvenimo kokybės sąvoka ganėtinai sudėtinga ir prieštaringa. Pastaroji, kaip ir socialinė atskirtis, sudaryta iš objektyvių (pajamos, būstas, išsilavinimo lygmuo ir pan.) ir subjektyvių (pasitenkinimas gyvenimu, laimė, etc.) komponentų. Gyvenimo kokybė apima tokius subjektyvius komponentus kaip individualus pasitenkinimas, gebėjimas gyventi „normalų“ gyvenimą ir pan. (Bowling, Windsor 2001, 56). Tiriama gyvenimo kokybę dažnai naudojama gerovės sąvoka, kuri prieš keletą dešimtmečių buvo laikoma materialinės gerovės sinonimu, o ekonominis augimas – pagrindiniu socialinio progreso kriterijumi. Pasak Nollo, tik vėliau

sukurta platesnė gerovės samprata, apimanti nematerialinius ir kokybinius plėtros aspektus. Gyvenimo kokybė, arba geras gyvenimas, tapo esminiu gerovės siekiniu ir socialinės raidos perspektyva (Noll 2002, 49–50).

Atsižvelgiant į ką tik pateiktas socialinės atskirties ir gyvenimo kokybės apibrėžtis galima teigti, kad tiek socialinė atskirtis, tiek gyvenimo kokybė gali būti matuojami ir objektyviai, ir subjektyviai. Panašiai, kaip ir gyvenimo kokybę, matuojant socialinę atskirtį objektyviais kriterijais, vertinamas materialinės deprivacijos lygmuo, būsto sąlygos, prieiga prie viešųjų paslaugų, socialinių santykių intensyvumas ir pan. Vis dėlto vien tik objektyvių kriterijų nepakanka, nes subjektyvūs atskirties aspektai, svarbūs individui, lieka nematomi ir nepastebimi. Asmuo, kurį objektyviais kriterijais vertinant galima laikyti paliestu socialinės atskirties rizikos, savęs tokiu gali nelaikyti, ir atvirksčiai, objektyviai „nepatiriantis“ socialinės atskirties asmuo gali manyti, kad jis socialiai marginalizuotas ir socialinės atskirties rizikos paveiktas (Bayram et al. 2012, 118). Todėl ne objektyviais kriterijais išmatuojama, bet ir subjektyviai patiriama ir išreiškiama gyvenimo kokybė yra reikšminga individui. Šiame straipsnyje gyvenimo kokybei apibūdinti naudojamas plačiai įsigalėjęs, ypač teorinėse diskusijose, gero gyvenimo terminas. Tos sąvokos laikomos sinoniminėmis.

Gyvenimo kokybės, arba gero gyvenimo, klausimai gali būti svarstomi ir platesniame galimo gyventi gyvenimo ir subjekto, kurio gyvenimas pripažįstamas kaip realus ir svarbus, kontekste. Tai kartu ir bendri klausimai, kurie subjektai yra verti gero gyvenimo ir kurie ne. Knygoje „Karo rėmai: kada gedima gyvenimo“ (2009) amerikiečių teoretikė Judith Butler teigia, kad tai, jog vieni gyvenimai ir laikomi vertais gyventi, ginti ir gėdėti, o kiti ne, nėra vien tik skirtingų tapatybių ar subjektų problema. Kodėl tie gyvenimai taip įvairiai traktuojami ir diferencijuojami? Jos manymu, tai daugiau galios, formuojančios socialinį lauką, kuriame subjektai tampa įmanomi arba veikiau neįmanomi, klausimas. Mąstant apie šią galią, kuri paverčia subjektus (ne) įmanomais, negalima daryti prielaidos, kad, užimdami bendrą viešąją erdvę, jie egzistuoja jau iš anksto ir kad jų skirtumus galima sutaikyti, suradus tinkamus įrankius suvienyti tuos subjektus (Butler 2009, 163). Šie subjektai tampa įmanomi tada, kai ima veikti ir mėgina pasipriešinti egzistuojantiems galios mechanizmams, kurie iš esmės juos ir apibrėžia kaip (ne)egzistuojančius subjektus. Veikdami jie pakartoja socialinio lauko taisykles ir normas arba joms oponuoja.

Kitoje knygoje „Dekonstruojant lytį“ Judith Butler rašo, kad pačią gyvenimo sampratą apgaubia socialinės normos, o būdamas už jų asmens

gyvenimas nebepatenka į galimo gyventi gyvenimo rėmus ir automatiškai iššaukia mirtį, socialinę ar fizinę (šios mirties pavyzdžiais gali būti prievarta prieš tam tikras socialines grupes, labai dažnai pasitaikantis jų naikinimas ne tik fiziškai, bet ir diskursyviai, t. y. diskurso lygmenyje) (Butler 2004a, 34). Taip atsitinka ir su socialinės atskirties rizikoje esančiais asmenimis, nes normos, kurias jie įkūnija, prieštarauja nuostatoms, apibrėžiančioms tai, kas suvokiama kaip žmogiška būtybė, vyras, moteris ar „geras“ pilietis. Jie negyvena, nes jų gyvenimai neatitinka nei gero gyvenimo, nei galimo gyventi gyvenimo suvokties.

Norint tapti subjektu, svarbu būti pripažintam. O pripažinimas, pasak Athenos Athanasiou, – tai „mechanizmas, kuriuo subjektai diskursyviai sukuriami kaip žmogiški (arba nežmogiški, pusiau žmogiški ar ne tokie žmogiški) naudojantis tokiais normatyviniais ir disciplininiais terminais kaip lytis, seksualumas, rasė ir klasė“ (Butler, Athanasiou 2013, 90). Butler papildė šią mintį teigdama, kad pripažinimas nėra tas pats, kas savęs apibrėžimas arba savarankiškas apsisprendimas. Pripažinimas – tai situacija, kai subjektas yra iš esmės priklausomas nuo terminų, kurie jam parenkami (jis ne pats juos pasirenka) paverčiant jį įmanomu subjektu (Butler, Athanasiou 2013, 79). Šia prasme mąstant apie socialinę atskirtį patiriančius asmenis galima teigti, kad tokios sąvokos kaip spauda, išstūmimas ir marginalizacija tam tikru mastu legitimuoja jų buvimą: jie egzistuoja kaip stigmatizuoti ir socialinę riziką patiriantys „galimi arba potencialūs“ subjektai, nors kartu jie gali būti nematomi (t. y. jų stengiamasi nepastebėti), netikri, beveik neįmanomi ar nesuvokiami viešai. Kai šie subjektai yra iš esmės nesuprantami, jų buvimas ir kalbėjimas yra tuščiaiduris ir dažnai negirdimas. Jie nepripažįstami, nes normos, kurios įgalina jų pripažinimą, nėra jiems palankios (Butler 2004a, 29). Viena vertus, viešame diskurse šie individai dažniausiai atpažįstami tik kaip tie, kurie nesugeba pasirūpinti savimi ir yra už „tikros“ visuomenės ribų; kita vertus, jie patys jaučiasi esą kalti dėl savo padėties ir nesugeba nei artikuoti, nei pateisinti savęs kaip žmogiškų subjektų.

Anksčiau atlikti kokybiniai tyrimai su skirtingomis socialinės atskirties riziką patiriančiomis vyrų grupėmis rodo, jog kai kurios iš jų sunkiai verbalizuoja savo padėtį, laiko save bevertėmis ir net neturinčiomis teisės kalbėti (Tereškinas 2011 ir 2012). Pabrėžtina ir tai, kad asmeniui, kuris negali savęs pozityviai išreikšti, trūksta priemonių tapti socialiai priimtinam. Dėl to pradedama bijoti socialinio kontakto, nes, komunikuodamas su kitais, subjektas jaučia savo skirtumus ir nesėkmes. Pasak britų mokslininko Simono J. Charleswortho, baimė patirti dar vieną nesėkmę galiausiai tampa baime

bendrauti su kitais (Charlesworth 2000). Kad jo gyvenimas pasidarytų galimas gyventi, tikras ir atpažįstamas, subjektas turi gerbti save, turėti galimybę išreikšti, išsakyti save ir savarankiškai apsispręsti. Tik tada, kai jis galės įgyvendinti žmogiškas galimybes, jo gyvenimas galės tapti, naudojant Judith Butler (2004 ir 2004a) sąvoką, „klestėjimo“ (angl. *flourishing*) vieta.

Paskutinis aspektas, kurį būtina paliesti kalbant apie gerą gyvenimą, yra emocijų, sietinų su geru gyvenimu, klausimas. Viena iš svarbiausių emocijų, signalizuojančių, kad subjektas klesti bei tarpsta ir kad jo gyvenimas yra ne tik galimas gyventi, bet ir pripažintas bei tikras – tai laimės emocija. Kai kurių mokslininkų nuomone, laimė gali būti traktuojama kaip emocija, vertybė arba vertybių rinkinys arba kaip „gero gyvenimo“ idėja. Ji susijusi su tokio- mis sąvokomis kaip optimizmas, pasitenkinimas gyvenimu, viltis ar sėkmė. Laimė gali būti suvokiama kaip sąveikos proceso tarp individualių aspiracijų, lūkesčių ir daugiau ar mažiau palankių *mikro* ir *makro* socialinių sąlygų išdava (Haller, Hadler 2006, 171). Pasak Bartramo, laimė yra afektyvus subjektyvios gyvenimo kokybės komponentas, o „pasitenkinimas gyvenimu“ yra jos kognityvi dedamoji dalis, t. y. tai, kaip mes vertiname gyvenamus gyvenimus (Bartram 2011, 2).

Britų mokslininkės Saros Ahmed nuomone, laimė veikia kaip pažadas, nukreipiantis individus „į tam tikrus objektus, tarsi jie būtų būtini gero gyvenimo ingredientai“ (Ahmed 2008, 11; taip pat žr. Ahmed 2004). Skirtingi gero gyvenimo objektai, tokie kaip materialinė gerovė, stabilus darbas, tradicinė šeima ir patikima socialinės apsaugos sistema, paverčia subjektus laimingais arba bent suteikia laimės iliuziją. Jie teikia jiems vilties tol, kol geba užtikrinti laimės kaip esminio jų gyvenimo tikslo siekinį.

Kaip anksčiau buvo minėta, socialinės atskirties rizika gali sumenkinti gyvenimo kokybę arba „gerą gyvenimą“ ir atvirkščiai. Šiame straipsnyje ir koncentruojamasi prie bedarbių vyrų gero gyvenimo supratimo, kuris leidžia, bent preliminariai, įvertinti socialinės atskirties mastą remiantis pačių informantų apibūdinimais. Kaip tyrime dalyvavę bedarbiai vyrai suvokia gerą gyvenimą ir kokių mastu geras gyvenimas jiems tampa normatyvumo horizontu, į kurį jie orientuojasi? Ką jiems reiškia „gyventi gerą gyvenimą“? Su kokiomis emocijomis jie sieja dabartinę savo padėtį?

Šiuo straipsniu nesiekama išspręsti koncepcinės painiavos, susijusios su socialinės atskirties, gyvenimo kokybės arba gero gyvenimo sąvokomis, tačiau imamas aptarti bedarbių vyrų gero gyvenimo sampratą kaip socialinės atskirties rodiklį. Nors straipsnyje mažiausiai paliestos materialinės socialinės atskirties dimensijos, pusiau struktūruoti interviu su bedarbiais vyrais leidžia

kalbėti apie nematerialų šių subjektų skurdą ir vargą. Straipsnyje daugiausia dėmesio tenka individualiam socialinės atskirties lygmeniui, tačiau kolektyvinio lygmens taip pat neįmanoma aplenksti – jis atsiskleidžia individualiuose suvokiniuose ir sampratose apie normalų gyvenimą ir laimę kaip socialiai sukonstruotas sąvokas.

Metodologinės pastabos

Straipsnyje analizuojami 2013 m. balandžio–rugpjūčio mėnesiais atlikti 18 pusiau struktūruotų interviu su jaunais 25–39 amžiaus bedarbiais vyrais. Interviu dalyviai – maksimaliai heterogeniška informantų grupė: beveik visi apklausti jauni vyrai nevedę, dauguma neturi vaikų, pusė asmenų su aukštuoju universitetiniu išsilavinimu, visi dirbę bent keliose darbo vietose, kai kurie – nelegalų trumpalaikį sezoninį darbą. Visų vyrų bedarbio stažas – daugiau nei 0,5 metų.²

Interviu metu mėginta išryškinti tris socialinės atskirties – *mikro*, *mezo* ir *makro* – lygmenis. Pirmas klausimų blokas buvo skirtas išsiaiškinti socialinės atskirties faktorius mikrolygmenyje. Čia buvo klausama, kaip informantai suvokia darbą ir kokias reikšmes jam suteikia, taip pat pateikta klausimų apie bedarbių vyrų gero gyvenimo suvokimą, jų pasitenkinimą gyvenimu ir laimės potyrį, bedarbystės ir skirtingų emocijų santykį, darbo ir vyriškumo ryšį. Kitas klausimų blokas buvo skirtas suvokti mezolygmens ir makrolygmens socialinės atskirties aspektus. Čia informantų buvo klausama apie jų dalyvavimą bendruomenės gyvenime, socialinių ryšių palaikymą (bendravimą su kaimynais, šeimos nariais, artimaisiais), socialinį solidarumą ir įsitraukimą į kolektyvinę veiklą bei santykį su socialinės paramos institucijomis. Šiame straipsnyje analizuojamas socialinės atskirties mikrolygmuo, išryškėjęs pirmame interviu klausimų bloke.

Interviu medžiaga – savotiškas bedarbių vyrų minčių ir jausmų archyvas, išreiškiantis jų santykį su socialine tikrove. Bedarbių vyrų pasakojimuose atsiskleidžia tai, kaip jie tvarkosi dabartinėmis gyvenimo aplinkybėmis, kokiais būdais pateisina bedarbio statusą ir kaip jie įsivaizduoja

2 Kaip ir kitos Europos šalys, Lietuva pasižymi gana aukštu jaunų žmonių, ypač vyrų, nedarbo lygiu. 2012 m. nedarbo lygis tarp 15–25 metų žmonių siekė 21,9 proc., bet sumažėjo 1,5 proc. lyginant su bendru 28 ES šalių vidurkiu, kuris buvo 23,4 proc. (Eurostat 2013). Bendras vyrų nedarbo lygis šalyje yra aukštesnis nei moterų. 2013 m. bendras vyrų nedarbo lygis pasiekė 18 proc. ir buvo 5 procentais didesnis nei moterų nedarbo lygis (Lietuvos statistikos departamentas 2014).

savo ateitį. Vyrų pasakojimai, išgauti pusiau struktūruoto interviu metu, gali atrodyti gana įprastas ir kartais trivialus sociologinio tyrimo žanras, tačiau kalbantis su tais, kuriuos galima priskirti socialinės atskirties rizikos grupei, šis tyrimo žanras įgyja naują prasmę: pasakojimas ne tik priverčia tiriamuosius reflektuoti savo gyvenimo padėtį dabartiniu metu, bet ir tampa įrankiu mokslininkui įsigyventi į trapų, bet kartu pasikartojantį kalbančio subjekto pozicijų aprašą.

Siekiant užtikrinti informantų konfidencialumą jų vardai pakeisti. Straipsnyje informantų kalba neredaguota.

Geras gyvenimas, laimės pojūtis ir klestėjimas

Kaip jau minėta teorinėje straipsnio dalyje, geras gyvenimas sudarytas iš objektyvių (pajamos, būstas, išsilavinimo lygmuo ir pan.) ir subjektyvių komponentų (pasitenkinimas gyvenimu, laimė etc.) (Bartram 2011; Haller, Hadler 2006). Jis apima tokius subjektyvius komponentus kaip individualus pasitenkinimas, gebėjimas gyventi „normalų“ gyvenimą ir pan.

Daugelis informantų sieja gerą gyvenimą su keturiais pagrindiniais objektyvios gerovės komponentais – oficialiu apmokamu darbu³, nuosavu būstu, partneryste ar šeima ir patenkinamu vartojimu. 29 metų Manto žodžiais, „Pradžiai darbą rast. Paskui, nežinau, žmoną (juokiasi), vaikų“. Juokaudamas ir laikydamasis bravūriškos pozicijos 26 metų Jurgis teigė, kad „Pirma, taip darysiu – susirandu darbą, oficialų, ir kokią sutinku ir į krūmus. Vso“. Pasak 39 metų Kajaus, „Eee, darbą norėčiau turėti... norėčiau kitokį darbą. Ta prasme, nu, tą klasikinį, nuo aštuonių iki penkių valandų, ar... Nu, arba neklasikinį, bet, ta prasme, nu, kad būtų didesnis užimtumas ir kad aš jausčiausi dirbantis“.

Daugeliui apmokamas darbas yra visų svarbiausias, nes jis gali garantuoti „normalų gyvenimą“ arba „normalumą“. Paklaustas, apie ką šiuo metu svajoja, 38 metų Antanas teigė, kad jis trokšta „Normaliai gyvent. Kaip visi normalūs žmonės. Nu, kaip visi. Surasčiau normalų darbą, kad... normaliai dirbti, kad ne... niekuom nesirūpinčiau...“ Pastovias pajamas teikiantis darbas – ir saugumo, ir laimės šaltinis. Šia prasme galima teigti, kad didžiajai daliai informantų darbas – tai erdvė, kurioje normatyvumas, garantuojantis

3 Dėkoju kolegei Jurgai Bučaitėi-Vilkei, leidusiai pasinaudoti kai kuriomis jos išvalgomis apie darbo supratimą ir vaidmenį bedarbių vyrų gyvenime.

gerą gyvenimą ir laimės pojūtį, veikia stipriausiai. Tik dirbantis vyras vertas būti pripažintas ir gerbiamas.

Analizuojant interviu galima teigti, kad konvencionalumas, kurį informantai apibrėžia kaip darbo turėjimą, šeimą ar partnerystę, vaikus, nuosavą būstą, juos patenkinantį vartojimą – jiems yra laimės ir malonumo šaltinis. Pasak aukštąjį išsilavinimą turinčio 25 metų Luko, jam laimė yra:

turėti darbą, teisingai apmokamą, sakykim, ne būtent rinkos kainom, bet teisingai apmokamą. Na, kad aš galėčiau aprūpinti save, galėčiau aprūpinti savo šeimą, gyvent laimingą, normalų šeimyninį gyvenimą, normalioj visuomenėje su kažkokiu pastovumu. Nes dabar, ką mes matome, nėra jokio pastovumo visame kame. Man tai iš tikrųjų būtų didžiausia laimė, kad nebūtų kažkokios įtampos, kad nebūtų, būtų užtikrintumas dėl ateities.

Daugiau nei 8 metus ūkininko padėjėju dirbančiam vyrui (iš interviu matyti, kad šis darbas – viena iš šiuolaikinės vergovės formų) laimę suteiktų „Darbas, arba savo namai ir darbas. Tiesiog, kai turi savo viską, kad žinai, kad čia tavo viskas. Ir tu daraisi nuo to laimingas, negu sėdėdamas čia ir žinodamas, kad tave daugmaž panervins, pasodins kaip ant adatų...“ (Ričardas, 31 m.) Pasak šio informanto, norint pasiekti laimę, reikia „Susitvarkyt pilnai savo gyvenimą, kad man būtų gerai, negu dabar yra. Tiesiog aš noriu gyvent sau, o ne svetimiems žmonėm, kurie tave išnaudoja ir to nepripažįsta“. Jis dar pridėdą, kad dirbdamas norėtų nusipirkti „kokį kambariuką sau. Ar ten kokį namuką gal...“ Kitas bedarbis manė, kad „...laimei, bent jau man, reikia meilės, nes... kai patyriau tą, tai ir supratau, kad čia toks dalykas vienas, kad... tai va ir norisi dar“ (Dovydas, 29 m.). Dar kitas bedarbis su aukštuoju išsilavinimu šalia darbo ir partnerystės minėjo ir seksą, kaip užtikrinantį pasitenkinimą gyvenimu: „Lovo neminėsiu (juokiasi), bet čia pasakysiu abstrakčiai, kad žmona... (juokiasi) Interpretuok, kaip nori (juokiasi). Ne, rimtai, namai, kaip aš čia sakiau, darbas, nuosavas namas, šeima, draugų toksai ratas, toksai socialinis aktyvus gyvenimas“ (Motiejus, 24 m.). Ne viename interviu kalba taip pat sukosi apie seksą ir lytinius santykius kaip svarbią sudėtinę laimingumo dalį.

Ir profesinį išsilavinimą, ir aukštąjį išsilavinimą turintys vyrai pabrėžė materialinio gerbūvio – kaip pasitenkinimo gyvenimu ir laime – garantą. Pasak Motiejaus, „Vienintelis dalykas, kas man būtent trukdo, yra, kas man nepatinka, tai, kad esu bedarbis ir yra sunku gauti darbą, ir trūksta pinigų. Norėčiau turėt tokį gerai apmokamą darbą, ir tada būtų super“ (Motiejus, 25 m.). Šis darbas jam leistų išsnuomoti atskirą butą ir pradėti planuoti šei-

mą. Panašių svajonių turėjo ir 29 metų Dovydas, kuriam pasitenkinimą suteiktų „antros pusės turėjimas, tokios, nu... tarkim, kaip kad buvo anksčiau kažkada. Gal čia toks biškį lindimas į praeitį, bet vis tiek. Aišku, pinigų daugiau žymiai, ta prasme, kad realiai išlaisvintų pinigai...“.

Sudėtingų biografijų informantai (31 metų Ričardas ir 38 metų Antanas, abu augę vaikų namuose, pirmasis daugiau nei 8 metus dirbantis ūkininko pagalbiniu už maistą ir pastogę, o antrasis besiverčiantis vagiavimu, taip pat akcentuoja materialinę laimės dimensiją. Prisimindamas savo vaikystę, ne kvalifikuoto, nelegalaus, trumpalaikio darbo patirtį turintis vyras, dabar dirbantis natūrinių mainų pagrindu, teigė, kad geras gyvenimas „Tada, kai vienas tėvas dirba, antras tėvas dirba, yra valgyt, esi apsirėngęs, gali paprašyt pinigų, kad tau duotų. Tada dar yra geras gyvenimas“ (Ričardas, 31 m.). Dar šiam informantui būnant vaiku tėvai prarado darbą, pardavė butą, persikėlė į bendrabutį, pradėjo išgėrinėti. Netrukus jis pateko į internatą ir didesnę dalį paauglystės praleido ten. Kitas informantas, vaikystę ir paauglystę gyvenęs internate, ne kartą teistas už vagystes, taip pat sieja gerą gyvenimą su materialiniu gerbūviu: „...po kiek tu šiais laikais mokėtum... po penki tūkstančiai litų... po penkis, po šešis tūkstančius litų, tai kiekvienas žmogus būtų laimingas. Nu, o šiaip tai... tai ką tu čia gauni? Už minimumą tai ką tu čia pragyvensi? Ar čia geras gyvenimas? Ne ne ne... Nemanau, kad tai geras gyvenimas“ (Antanas, 38 m.).

Uždirbti pinigai įgalina vartotojišką individualizmą, o pakankamas vartojimas – vienas iš pagrindinių būdų užsitikrinti kasdienį pasitenkinimą gyvenimu. Kai kurie informantai kalba apie svajonę laimėti milijoną (Mantas, 29 m.), kiti – apie galimybę nusipirkti vieną ar kitą daiktą, pvz., keturratį (26 m. Jurgis), kuris prisidėtų prie jų pasitenkinimo gyvenimu. 26 metų Jurgis sakė, kad „Geras gyvenimas, tai yra tas, kada tu juo nesiskundi... Dirbi, gauni, ką nors šiaip nusiperki, ką nors sau, nu, ir ko daugiau reikia?“

Tik vieninteliame interviu aukštąjį išsilavinimą turintis 32 metų Vytautas teigė, kad jam laimė ir džiaugsmą pirmiausia teikia nedirbant atsiradęs laisvo laiko kiekis: „Aš manau, turėjimas laiko. Kai turi laiko, sugalvoji ir kažką įdomaus, ir kas tau svarbu, kas kitiem galbūt padėtų. Nes jeigu neturėsi laiko, neturėsi gyvenimo“. Tai laikas sau, kurio iš jo neatimamas darbas. Iš šio informanto pasakojimo matyti, kad ankstesnis darbas, kuris jam buvo materialiai pelningas, buvo varginantis ir užimdavo visą jo laiką. Galima teigti, kad šis ir dar keli informantai nėra prisirišę prie „normalaus“ arba gero gyvenimo fantazijos. Jiems pastovus, gerai apmokamas, tačiau daug laiko ir pastangų reikalaujantis darbas, galintis garantuoti gerą gyvenimą, tik trukdo. Pasak

minėto bedarbio vyro, „Pasijauti žmogum, nes tu gali daryt tai, ką nori, kas tau patinka. Kelies, kada nori, gulies, kada nori. Susitinki su draugais. Tu esi laisvas žmogus... Nu, pusę metų nepadirbau ir supratau, kad tai yra visai geras dalykas – tu niekam nevergauji, esi pats sau šeimininkas“ (Vytautas, 32 m.). Kaip pasakojo šis informantas, prieš tai turėtas darbas užimdavo visą jo laiką, dirbdamas jį vyras nekantriai laukdavo tik savaitgalių ir atostogų.

Šiam ir panašioms informantams darbas – laisvas apsisprendimas, o sprendimas nedirbti – kiekvieno asmens orumo ir pasirinkimo dalykas. Pasak 25 metų Luko, „...Aš nežinau nei vieno įstatymo, nežinau nei vienos visuomenės, nei vieno laikotarpio... kur šiuo metu kas nors galėtų mane priversti dirbti. Tai yra, taip negalima, ta prasme, negalima žmogaus priversti dirbti, jeigu aš nenoriu dirbti, ar aš negaliu, ar dar kažkas, tu manęs negali priverst...“ Be šių dviejų informantų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, kuriems darbas nėra gero gyvenimo laidas, šiai kategorijai taip pat priklauso žemesnio išsilavinimo bedarbiai, linkę į trumpalaikius darbus ir nenorintys užsikrauti ilgalaikių įsipareigojimų ir darbinių reikalavimų naštos. Tačiau tarp 18 informantų jų buvo absoliuti mažuma.

Nepaisant pavienių pasisakymų apie varginančius ir džiaugsmo neteikiančius darbus, didesnei daliai informantų darbas išlieka esminė galimybė ne tik gyventi gerą gyvenimą, bet ir „klestėti“, naudojant jau minėtą Judith Butler (2004 ir 2009) terminą. Tačiau, norint klestėti, būtinas darbas, kuris patenkintų individualius interesus, būtų saviraiškos ir savirealizacijos įrankis. Tai darbas, kuris „praplečia tavo pasaulėžiūrą, kaip pasakyt, tavo pasaulį, jeigu tu domiesi...“ (Motiejus, 25 m.), kuris teikia „malonumą, pasitenkinimą“ ir kurį dirbdamas asmuo jaučiasi naudingas kitiems (Tadas, 27 m.). Pasak pastarojo informanto, darbe jam „...būtinai turi būti tas kažkoks tai atgalinis bent jau ryšys... (kad) mano darbo rezultatas matomas būtų... kūrybingumas irgi svarbu, ten kažkokia tai laisvė, ta tam tikro lygio“. Pabrėždami kūrybingumo ir savirealizacijos lūkesčius šie informantai finansinį atlygį ir socialinį statusą, kurį suteikia darbas, laiko antraeiliu dalyku.

Tik žemesnį išsilavinimą turintiems vyrams, kurie nebuvo prisirišę prie darbo kaip svarbios savo tapatybės dalies, klestėjimo sąlyga buvo ne pats darbas savaime, o jį išreiškiantis materialinis atlygis, garantuojantis jiems materialinę gerovę ir patenkinamą vartojimą. Pastariesiems nedarbas riboja turimas finansines galimybes, tad pastovių pajamų turėjimas jiems reiškia pagrindinių pragyvenimo poreikių tenkinimą, kuris yra ir vienas iš būdų klestėti:

Tyrėjas: Tai asmeniškai tas bedarbystės faktorius yra blogas tikrai dėl to, kad jisai riboja tavo galimybes – kažkokias materialines?

Informantas: Jo. Taip, tiktais va. O šiaip tai gyventi tai netrukdo (Renatas, 24 m.).

Kliūtis klestėti gali būti patys paprasčiausi dalykai: negalėjimas įpirkti to, ko norėtum, keliauti už Lietuvos ribų ar palaikyti pastovesnius romantišnius santykius, kuriems irgi reikia materialinių išteklių.

Apibendrinant galima teigti, kad bedarbio statusas daugumai informantų – kliūtis gyventi gerą gyvenimą, kurį apibrėžia tiek objektyvios gėrovės komponentai – oficialus apmokamas darbas, nuosavas būstas, partnerystė ar šeima bei galimybė vartoti, – tiek subjektyvus pasitenkinimas gyvenimu ir laimės potyris. Dėl to šia prasme tyrime dalyvavę bedarbiai vyrai – socialinės atskirties riziką patiriantys subjektai, kurių reliatyvų marginalizavimą ir stigmatizavimą išreiškia negebėjimas savęs pozityviai išreikšti darbu ir kartu tapti socialiai priimtiniems.

Nedarbas, neigiamos emocijos ir beviltiškas optimizmas

Kokias emocijas informantams kelia bedarbio statusas? Nedarbo tyrėjai teigia, kad nedarbas skatina nuolatinį negatyvų poveikį laimės, kuri apibrėžiama kaip teigiama emocinė būseną, pojūčiui (žr. Clark, Oswald 1994; Lucas et al. 2004). Pasak kitų mokslininkų, nors kai kurie ekonominiai šalies gyvenimo rodikliai (pvz., nedarbo lygis šalyje, pragyvenimo lygmuo etc.) gali būti svarbūs laimės išgyvenimui (Frey 2008), paprastai jų poveikis gana mažas (Yang 2008). Tam prieštaraudami kai kurie analitikai (Di Tella et al. 2003) mano, kad aukštas nedarbo lygis šalyje neigiamai veikia net dirbančių žmonių laimės pojūtį, nes jie ima labiau bijoti, kad praras darbą. Kita vertus, kai nedarbo lygis yra aukštas, bedarbiai nesijaučia tokie vieniši, o darbo netekimas neatrodo vien tik asmeninės nesėkmės išdava (Clark 2003).

Šiame tyrime dalyvavę informantai pabrėžia, kad neturint darbo išgyvenamas nuolatinis nesaugumas, psichologinis diskomfortas, nepasitikėjimas savimi, ypač kai darbo paieškos būna bevaisės. Vienas iš informantų, 25 metų Lukas, teigė, kad po nesėkmingų darbo interviu jis ėmė jausti bejėgiškumą ir neviltį:

...Automatiškai apima nepasitikėjimas savimi, kad, na, tu niekam nesi reikalingas, na, ten kreipiesi į 10 įmonių, gauni atsakymą iš 3, ateini į pokalbį, kaip ir viskas gerai, bet paima ne tave... pradedi galvot, kuom aš

esu blogesnis, tai va toks atsiranda nepasitikėjimas savimi, užpuola depresija... Psichologinė ta pusė iš tikrųjų yra tragiška pakankamai...

Thomo J. Cottle'o teigimu, nedarbas reiškia vertės, tiek asmeninės, tiek socialinės, ir pažado gauti kokį nors atlygį artimiausioje ateityje stygių (Cottle 2003, 226). Nors asmeninės ir socialinės vertės klausimas aktualiausias šiame tyrime dalyvavusiems žemesnį išsilavinimą turintiems informantams, kurių dauguma užsiima atsitiktiniais nelegaliais darbais, nedarbas visiems vyrams reiškia ne tik pagarbos ir respektabilumo trūkumą, bet ir neigiamų emocijų perteklių. Štai 25 metų Motiejus išskyrė savivertės ir asmeninio indėlio į visuomenę pojūtį, kurį jam gali suteikti darbas. Pasak jo, tam, kad jaustumėsi laimingas, būtini „ekonominis gerbūvis, jautimasis svarbiu ir reikalingu aplinkiniams, visuomenei, galbūt supratimas, kad tu gali daugiau (paveikti) savo valstybės, savo miesto gyvenimą“. Todėl šiuo metu pastarojo informanto savivertė sumenkusi. Kitam bedarbiui vyrui gėda „sėdēt ant kitų sprando“, nes nedarbas susijęs su stigmatizavimu: aplinkiniai „išvadina“ jį ne tik bedarbiu, bet ir senberniu, neturinčiu draugės (Mantas, 29 m.). Šios gėdos gana sunku atsikratyti.

Atlikti tyrimai rodo, kad nedarbas stiprina socialinę stigmą ir kartu socialinę atskirtį: bedarbiai izoliuojasi nuo visuomenės, nutraukia didžiąją dalį socialinių ryšių siekdami išvengti socialinės stigmos ir kritiško visuomenės požiūrio į juos (Cook 2009, 56–62). Tai ypač pasakytina apie tyrime dalyvavusią tik profesinį išsilavinimą turinčių ir nevalifikuotus darbus atlikusių vyrų grupę. Jie turi labai mažai draugų, nes, jų nuomone, norint palaikyti draugystę, reikia turėti materialinių lėšų. Likdami su gana siauru ir ribotu draugų bei pažįstamu ratu, jie gali pasikliauti tik patys savimi. Neturint pajamų sunku kurti ir ilgalaikius partnerystės santykius. Dauguma šios grupės vyrų apskritai neturėjo partnerių arba turėjo tik atsitiktinių santykių, kitų (pvz., 26 metų Juro) santykiai iširo dėl bedarbio statuso.

Iš interviu matyti, kad darbo ir socialinių garantijų trūkumas skatina informantų nerimą, įtampą ir net depresiją. Jie jaučiasi nesaugūs dėl savo ateities, nors dalis bedarbių vyrų aiškesnės ateities vizijos ir neturi. Svarbiausia joje – materialinis ateities užtikrintumas, noras būti finansiškai nepriklausomiems ir kartu užmegzti ilgalaikius partnerystės santykius:

Nu, mano svajonės, nežinau, neturiu kažkokių konkrečių svajonių. Šiaip, jeigu imt kažką konkrečiau, ane, tai čia va dabar yra tokia, kad sukurt kažką, kaip ir sakiau, ten apie darbą buvo, sukurt kažką, kas neštų man pajamas, ir aš galėčiau, nu, būt išlaisvintas finansine prasme, žinai. Va

tokia yra svajonė. Tokia apčiuopiama, žinai. Kitos tai labai abstrakčios. Meilės, laimės, taikos... (Dovydas, 29 m.).

Kitas informantas kalbėjo ne tik apie darbo, socialinių garantijų stoką ir su juo susijusias neigiamas emocijas, bet ir apie socialinę skriaudą apskritai:

Taip, esu (skriaudžiamas). Nes nieks man nepadedą, nenori net pagalvot apie mano ateitį. Gyvenu pas žmones, kurie net negalvoja (apie) tai, kad man gal reikia pinigų, gal man reikia padėt kuo nors. Jie negalvoja apie tai, tai kaip tu būsi neskriaudžiamas. Tu dirbi jiems, darai jiems gerą, jų ten tą ūkį bandai išlaikyt vadinamą. O kai tau reikia ko nors, tai tau atsuka nugarą. Tai vat tau ir neteisybė būna (Ričardas, 31 m.).

Nepaisant skirtingo išsilavinimo, visi informantai gyvena nesaugioje rinkoje, kurioje vyrauja nestabilumo, nesaugumo ir atsitiktinumo potyriai. Neoliberalios ekonominės praktikos, pasak Berlant (2011), prisideda prie prekariteto (angl. *precarity*)⁴ kaip afektyvios atmosferos kūrimo. Butler prekaritetą vadina politiškai determinuotomis sąlygomis, kuriomis gyvendamos kai kurios žmonių grupės kenčia dėl socialinių ir ekonominių paramos tinklų trūkumo ir tampa smurto, traumų ir net mirties taikiniu. Šios socialinės grupės patiria gerokai didesnę ligų, skurdo, bado, prievartos riziką nei kiti gyventojai (Butler 2009, 25–26). Tačiau kitų tyrinėtojų, tokių kaip Franco „Bifo“ Berardi nuomone, prekaritetas yra paveikęs platesnius gyventojų sluoksnius, jis nebėra marginali ir laikina ypatybė, apibūdinanti kai kurių socialinių grupių padėtį (Berardi 2009, 31). Veikiau tai „beveik egzistencinė pažeidžiamumo būklė“ (Tsianos, Papadopoulou 2006), kurią jaučia kiekvienas dalyvaujantis neoliberalioje darbo rinkoje.

Šią prekariteto būklę įvardija ir absoliuti dauguma tyrime dalyvavusių informantų. Sekant Butler mintimis galima teigti, kad informantai jaučiasi instrumentalizuojami kaip lengvai pakeičiama ir „išmetama“ darbo jėga. Jie nėra tikri dėl savo ateities ir dėl to, koks darbas ar darbo vieta jų laukia. Visa tai kuria „sugadintos ateities“ (Berlant terminas iš Berlant 2011) ir radikalaus bejėgiškumo pojūtį (Butler, Athanasiou 2013, 148). Pasak 26 metų Juro, „Ai, nepatenkintas iš tiesų todėl, kad trūksta pinigų, trūksta... tokios... nu, kaip pasakyt, ramesnės ateities, ta prasme, kad šiuo metu iš tikrųjų aš nežinau... ar už keturių savaičių turėsiu iš ko gyventi ir... ką žadu daryti“. Be to, dalis informan-

4 Reikia skirti prekaritetą (angl. *precarity*) kaip politiškai sąlygotas aplinkybes bei egzistencinę būklę ir prekariatą (angl. *precariat*), kuris laikomas nauja neoliberalios epochos socialine klase (plg. proletariatas)(žr. Berlant 2011; Tsianos, Papadopoulou 2006; Berardi 2009).

tų apskritai jautė, kad gyvena šalyje, kurioje vyrauja negatyvi atmosfera, o tai dar labiau juos gniuždo: „...vėlgi išeini į gatvę, sakykim, matai žmonių, žmonės susierzinę, nuliūdusiais veidais, suirzę. Tas tas tas ore toks tvyro negatyvumas, visame kame. Per televizorių realiai pozityvių žinių neišgirsi...“ (Lukas, 25 m.).

Kai kurie informantai, ypač turintys žemesnį išsilavinimą, išsakė ne tik saugumo ir stabilumo jų gyvenimuose trūkumą, bet apskritai „gero gyvenimo“ stoką: „Oi, labiausiai, ko man trūksta? Gero gyvenimo, labiausiai. Kad aš galėčiau ramiai, gerai ir gražiai gyvent. O ne čia, čia ne gyvenimas. Čia egzistavimas šiuo metu pas mane vyksta. Aš tiesiog egzistuoju kaip žmogus, kuris kažkur tai yra, bet nieko neturi“ (Ričardas, 31 m.). Pastarieji bedarbiai vyrai save suvokia gana apibrėžtame normatyvių lūkesčių horizonte, kuris paverčia juos „netikrais“ subjektais, nepaklūstančiais „reguliaciniams idealams“ (Butler, Athanasiou 2013, 67). Jie neatitinka ir normatyvaus subjekto, kurį neoliberalios ekonomikos sąlygomis apibūdina „refleksyvus, verslus, individualizuojantis, racionalus, protezinis arba egoistinis „aš“ (Skeggs 2011, 496), apibrėžties.

Nors aukštąjį išsilavinimą turintys informantai suvokė savo bedarbio statusą kaip tranzitinę būseną ir natūralios profesinės socializacijos etapą, jie svajojo apie gyvenimą, kuris bus „normalus“ ir atitiks jį apibrėžiančias socialines normas. Jų manymu, prisirišimas prie gero gyvenimo komponentų – asmeninį pasitenkinimą teikiančio darbo, tvirtų tarpasmenių santykių, materialinio stabilumo – gero gyvenimo prielaida. Galima sakyti, kad su geru gyvenimu juos siejo „afektyvi optimistinio prisirišimo [struktūra]“ (Berlant 2011, 2), kuri vertė viltis, kad ši kartą jiems pasiseks ir kad jiems negali nepasisekti. Dėl šios priežasties dauguma bedarbių vyrų interviu metu nebuvo patenkinti esama gyvenimo kokybe ir nepritapo prie tų, kurie gyvena „normalų“ gyvenimą. Galima sakyti, kad jų įsivaizduojamas normatyvumas – vienas iš socialinės atskirties rizikos faktorių.

Kalbėdami apie darbą ir gerą gyvenimą informantai, turintys žemesnį išsilavinimą, pabrėžė pagarbos, įvertinimo stoką, menką atlygį, žeminančius santykius su darbdaviais ir kolegomis, solidarumo ir bendradarbiavimo trūkumą. Jų nuolatinės ir kartais beviltiškos darbo paieškos laikytinos pagrindine pasipriešinimo socialinei atskirčiai strategija. Pastarieji informantai buvo mažiau linkę pasiduoti visuotinai priimtina gero gyvenimo normatyvumui, todėl neišgyveno nerimo ir depresijos tokiu mastu kaip išsilavinę informantai, ieškantys darbe savirealizacijos ir savęs įprasminimo. Skirtingai nei išsilavinę informantai, pastarieji pernelyg neidealizavo normatyvių gero gyvenimo komponentų, tačiau suvokė, kad jie gali padėti išgyventi kasdienybę, kurioje daug

vargo, skurdo, politinio cinizmo ir viešo negatyvumo. Nors kai kurie iš mažesnę išsilavinimą turinčių informantų bravūriškai teigė, kad šiuo metu jie buvo viskuo patenkinti, kiti minėjo, kad nedarbas jiems vis dėlto kėlė gėdą, nerimą, nesaugumo dėl ateities jausmą ir depresiją. Tad galima sakyti, kad, nepaisant darbo vietos ir reikšmės savo gyvenimuose suvokimo, šias neigiamas emocijas išgyveno tiek profesinį, tiek aukštąjį išsilavinimą turintys bedarbiai vyrai.

Kaip prisitaikoma prie kasdienybės, kurioje gero gyvenimo įsivaizdavimas atrodo tik mirażas, fantazija, o pati kasdienybė – nepasisekimų, finansinių nepriteklių, dalinės socialinės izoliacijos sanakaupa? Aukštesnę išsilavinimą turintys bedarbiai manė, kad tai galima padaryti tik būnant aktyviam, nepasiduodant neigiamoms nuotaikoms ir emocijoms: „...Būnant per tokią aktyvią veiklą, tiesiog nebūti tokiems pasyviems, tiesiog čia jau mano pabaiğa, taip jau aktyviai stengiesi išeiti iš tos padėties“ (Motiejus, 25 m.). Bedarbiai su žemesniu išsilavinimu atsidavė galimo gyventi gyvenimo, kuriame vyravo saugumas, ilgalaikiai santykiai, pakankamą vartojimo lygį ir kartu asmeninį pasitenkinimą užtikrinantis darbas, svajonėms. Svajojimą galima laikyti savotiška prisitaikymo prie nesaugios kasdienybės strategija.

Straipsnio įvade buvo kalbama apie beviltišką bedarbių vyrų, patiriančių neigiamas emocijas kaip nedarbo rezultatą, optimizmą. Kaip teigia Berlant (2011), bet kuris prisirišimas (pvz., prie darbo vietos, tarpasmeninių santykių, vartojimo daiktų) gali būti optimistinis tada, jei mes apibūdiname optimizmą kaip asmenį išjudinančią ir kartu su kitais susiejančią jėgą. Šis optimizmas gali būti dingstis kurti save kaip asmenį, projektuoti savo ateitį, pasirinkti gyvenimo būdą ir netgi išgyventi tam tikrus afektus ir emocijas.

Optimizmas taip pat palaiko viltis, kad gyvenimas pasikeis radus darbą nuolatinių ir dažnai nesėkmingų darbo paieškų kasdienybėje. Tačiau interviu medžiaga leidžia daryti išvadą, kad daugeliu atvejų optimizmas nepasiduoda racionaliems skaičiavimams, o tai rodo, jog vyrai dažnai neapmąsto optimizmo ir nedarbo, optimizmo ir socialinės atskirties rizikos ryšio. Esant beviltiškai optimistiškam prisirišimas prie būsimo pasikeitimo, kurio tikimasi ateityje, yra neracionaliai kvailas. Pavyzdžiui, svajojama apie galimybę išlošti milijoną ir susitvarkyti darbinį gyvenimą pagal savo norus ir poreikius:

Vat, jeigu turėčiau tą milijoną, tai tas darbas būtų toks, kad aš darau savo malonumui kažką... tas darymas vis tiek neišvengiamai atneš pinigų, bet, suprantat, bet tada, tada dirbi ne iš pirmo būtinumo, suprantat, ir tada ne... rytais nesikeiki, kaip čia sunku atsikelti, nes gali atsikelt dešimtą – vienuoliktą valandą ryto. Nereikia aštuntą keltis, tai yra, šeštą keltis, kad aštuntą darbe būt... (Kajus, 38 m.).

Kalbant apie beviltišką optimizmą verta prisiminti Berlant minimą klaidingo atpažinimo (angl. *misrecognition*) mechanizmą, apibūdinantį psichinį procesą, kurio metu fantazija taip paveikia mus, kad įsivaizduojame, jog vienas ar kitas objektas gali įgyvendinti mūsų troškimus (Berlant 2011, 121). Tačiau iš esmės mes priskiriame šioms objektams savybes, kurių jie neturi, vadinasi, ir negali išpildyti mūsų troškimų ir išspręsti gyvenimo kokybės arba gero gyvenimo klausimų. Ši idėja tinka ir analizuojamiems bedarbiams vyrams, kurių prisirišimas prie gana nuspėjamo normatyvaus gyvenimo supratimo gali būti apibūdintas kaip beviltiško optimizmo pasekmė.

Apibendrinimas

Analizuojant 18 pusiau struktūruotų interviu su bedarbiais vyrais šiame straipsnyje mėginta atsakyti į klausimus, kaip jie įsivaizduoja gerą gyvenimą ir kokie įsivaizduojamo gyvenimo objektai gali paversti dabartinę jų padėtį pakenčiama ir pakeliama. Kartu klausiama, koku mastu vyrų konceptualizuojamas geras gyvenimas, bedarbio statusas ir su tuo susiję emociniai išgyvenimai sietini su socialine atskirtimi, kuri šiame straipsnyje netapatinama su skurdu ar materialine deprivacija, bet laikoma ir procesu, ir būkle, kurioje individui neprieinamas minimalus gyvenimo kokybės ar „gero gyvenimo“ standartas.

Išskyrus keletą informantų, gyvenančių kaime ir dirbančių menkai apmokamą nelegalų darbą, didžiuma nepatiria materialinio skurdo kaip vieno iš socialinės atskirties rodiklių. Darbo praradimas jiems simbolizuoja ne tiek materialinių ekonominių išteklių deprivaciją, kiek neįgyvendintas gyvenimo vizijas, sudėtingas kasdienio išgyvenimo strategijas, neigiamas emocijas ir potyrius. Nors dalis informantų tikina esą patenkinti esamu gyvenimu, daugumai iš jų nedarbas kelia gėdą, nerimą, nesaugumo dėl ateities jausmą ir depresiją. Informantai nedarbą apibūdina kaip trūkumą, kuris tvyro jų gyvenime. Bedarbio padėtis sustiprina ir kitų pasitenkinimo gyvenimu bei laimės pojūčių veikiančių objektų – partnerystės, meilės, vartojimo – stoką.

Galima teigti, kad tam tikru mastu informantai išgyvena socialinę atskirtį afektyviu ir emociniu lygmeniu, nes bedarbio statusas didina vyrų nesaugumo ir kartu gėdos jausmus, psichologinį diskomfortą, nepasitikėjimą savimi, pagarbos ir respektabilumo trūkumą. Visi šie afektai ir emocijos rodo sumenkusį tiek pasitenkinimą gyvenimu, tiek laimės išgyvenimą. Patiriant save kaip niekingą, menkos vertės subjektą, negatyvi vertė tampa pagrindiniu vyrų savęs apibrėžimo ir kartu atpažinimo įrankiu.

Interviu medžiaga rodo, kad, nepaisant dabartinės padėties, tyrime dalyvavę bedarbiai vyrai prisirišę prie normatyvios gero gyvenimo vizijos, kurios pagrindiniai komponentai – gerai apmokamas darbas, partnerystė ar šeima, nuosavas būstas ir pakankamas vartojimas. Visa tai – ne tik gero gyvenimo, bet ir klestėjimo pagrindas. Tik keletas menkiausiai išsilavinusių informantų pernelyg neidealizavo normatyvių gero gyvenimo komponentų, nors suvokė, kad jie gali padėti išgyventi nesaugumo kupiną kasdienybę.

Kita vertus, interviu leidžia daryti išvadą, kad bedarbių vyrų gero gyvenimo įsivaizdavimas gana trapus – daugelis informantų negali nuspėti, kas jų laukia rytoj, nors viliasi, kad šiuo metu juos persekiojančios nesėkmės – tik išimtis, o ne dėsningumas visuotinai priimtame gero gyvenimo žanre. Nemaža dalis apklaustų vyrų neturi aiškaus scenarijaus, kaip susirasti darbą ir koku būdu kurti gerą gyvenimą kaip atsvarą prekaritetui, kuris yra ir afektyvi atmosfera, perpildyta nestabilumo, nesaugumo, nenusipėjamybės ir atsitiktinumo, ir kartu pačių vyrų egzistencinė pažeidžiamumo būseną. Neturėdami gero gyvenimo, dalis informantų jaučiasi „vienkartine“ pakeičiama darbo jėga, beveik nematomi, o jei ir matomi, tai tik kaip nenusisekę darbo rinkos dalyviai. Kitaip tariant, kol kas jie nėra pajėgūs susikurti reikalaujamos „normalios“ socialinės tapatybės. Tai sykiu demonstruoja ir „nuskurdintas savirealizacijos formas“ (Charlesworth 2000, 74), kai bedarbiai vyrai ne tik nežino, kaip save realizuoti, bet ir apsiriboja gana siauru normatyvių svajonių horizontu.

Trokšdami išlikti arti socialinių normų, kurios apibrėžia gerą gyvenimą, informantai viliasi, kad jos apgins ir padės įveikti dabartinę aklavietę. Tai jiems atrodo kaip vienas iš priimtinių socialinės atskirties rizikos būdų. Jų tikėjimą ateitimi palaiko beviltiškas optimizmas, verčiantis tikėti, kad normatyvūs gero gyvenimo komponentai gali įgyvendinti jų troškimus. Tačiau, kaip matyti iš interviu, šis optimizmas trukdo racionaliai įvertinti savo gyvenimą ir normatyvius objektus (gerai apmokamas darbas, partnerystė ar šeima, nuosavas būstas, vartotojiškas pasitenkinimas), kurie turėtų jį užpildyti.

Būtina pabrėžti ir tai, kad dauguma informantų, ypač su aukštesniu išsilavinimu, mano, jog ne valstybės ar socialinės paramos institucijos, o jie patys atsakingi už savo dabartinę padėtį. Individai gali pasitikėti tik savimi, o ne valstybe. Šis individualios atsakomybės už bedarbio statusą matmuo taip pat rodo, kad neoliberaliose, tarp jų ir Lietuvos, ekonomikose įsigalėjęs procesas, vadinamas „atsakomybimizacija“ (angl. *responsibilization*) (Butler 2009, 35), nuima nuo valstybės atsakomybės našta ir perkelia ją ant savarankiškų, mė-

ginančių pasitikėti savo jėgomis ir kartu tik save dėl nesėkmių kaltinančių subjektų pečių.

Kalbėdama apie galimą gyventi gyvenimą Butler (Butler 2005, 39) klausia, kokią politiką turėtume formuoti, kad ji įgalintų ir konceptualizuoti tokį gyvenimą, ir užtikrintų institucinę paramą jam? Tai išlieka ir šio tyrimo klausimas, į kurį kol kas atsakyti sunku. Galima būtų teigti, kad gana utopinis skirtingų socialinių santykių, „skirtingų dėmesio formų, skirtingų troškimų“ ir itin skirtingų socialinės vertės praktikų (Skeggs 2011, 507) kūrimas galėtų būti vienas iš būdų pakeisti bedarbių vyrų savęs pripažinimo ir patirčių trajektorijas. Kita vertus, Athanasiou (Butler, Athanasiou 2013, 185) žodžiais, svarbu ne kurti tapatybes, kurias apibrėžia išnaudojimas ir pažeidžiamumas, ir svarstyti, kuri neteisybės forma (pvz., ar ekonominis prekaritetas, ar lyčių nelygybė) yra labiausiai žeidžianti, bet kurti erdves, kuriose būtų įmanoma išardyti socialines konvencijas ir apribojimus, pripildančius kai kurių subjektų gyvenimus ir troškimus neigiamos vertės, taip priešinančios normatyviai gero ar priimtino gyvenimo prievartai.

Literatūra

- Ahmed, S. 2004. *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- _____. 2008. “Sociable Happiness.” *Emotion, Space and Society* 1: 10–13.
- Bartram, D. “Elements of a Sociological Contribution to Happiness Studies: Social Context, Unintended Consequences, and Discourses.” Internetinė prieiga: <http://www.le.ac.uk/sociology/db158/SCompass%201pt5.pdf> [žiūrėta 2014 06 11].
- Bayram, N., et al. 2012. “Social Exclusion and Quality of Life: An Empirical Study from Turkey.” *Social Indicators Research* 105: 109–120.
- Bellani, L., D’Ambrosio, C. 2011. “Deprivation, Social Exclusion and Subjective Well-Being.” *Social Indicators Research* 104: 67–86.
- Berardi, F. ‘B.’ 2009. *Precarious Rhapsody: Semiocapitalism and the Pathologies of the Post-alpha Generation*. London: Minor Compositions.
- Berlant, L. 2011. *Cruel Optimism*. Durham: Duke University Press.
- _____. 2011a. “Opulism.” *The South Atlantic Quarterly* 110 (1): 235–242.
- Bowling, A., Windsor, J. 2001. “Towards the Good Life: a Population Survey of Dimensions of Quality of Life.” *Journal of Happiness Studies* 2: 55–81.

- Burchardt, T., et al. 1999. "Social Exclusion in Britain 1991–95." *Social Policy and Administration* 33: 227–244.
- Burhardt, T., Le Grand, J., Piachaud, D. 2009. "Degrees of Exclusion: Developing a Dynamic, Multidimensional Measure." In *Understanding Social Exclusion*, eds. J. Hills, J. Le Grand, D. Piachaud, 30–43. Oxford: Oxford University Press.
- Butler, J. 2004. *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*. New York: Verso.
- _____. 2004a. *Undoing Gender*. New York: Routledge.
- _____. 2009. *Frames of War: When is Life Grievable?* London: Verso.
- Butler, J., Athanasiou, A. 2013. *Dispossession: The Performative in the Political*. Cambridge: Polity Press.
- Charlesworth, S. J. 2000. *A Phenomenology of Working Class Experience*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clark, A. 2003. "Unemployment as a Social Norm: Psychological Evidence from Panel Data." *Journal of Labor Economics* 21 (2): 323–351.
- Clark, A. E., Oswald, A. J. 1994. "Unhappiness and Unemployment." *The Economic Journal* 104 (424): 648–659.
- Cook, K. 2009. "Not Measuring Up: Low-Income Women Receiving Welfare Benefits." In *Theorizing Social Exclusion*, eds. A. Taket, B. R. Crisp et al., 55–67. New York: Routledge.
- Cottle, T. J. 2003. *Hardest Times: The Trauma of Long-Term Unemployment*. Amherst and Boston: University of Massachusetts Press.
- Di Tella, R., Macculloch, R., Oswald, A. J. 2003. "The Macroeconomics Of Happiness." *Review of Economics and Statistics* 85 (4): 809–827.
- Eurostat 2014. Statistical database. Internetinė prieiga: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> [žiūrėta 2014 05 15].
- Frey, B. S. 2008. *Happiness: A Revolution in Economics*. Cambridge: MIT Press.
- Haller, M., Hadler, M. 2006. "How Social Relations and Structures can Produce Happiness and Unhappiness: An International Comparative Analysis." *Social Indicators Research* 75 (2): 169–216.
- Yang, Y. 2008. "Social Inequalities in Happiness in the United States, 1972 to 2004: An Age-Period-Cohort Analysis." *American Sociological Review* 73 (2): 204–226.
- Jehoel-Gijsbers, G., Vrooman, C. 2007. *Explaining Social Exclusion: a Theoretical Model Tested in the Netherlands*. The Hague: The Netherlands Institute for Social Research.

- Levitas, R., et al. 2007. *The Multi-Dimensional Analysis of Social Exclusion*. Bristol: University of Bristol Press.
- Lietuvos statistikos departamentas 2014. Internetinė prieiga: <http://osp.stat.gov.lt/> [žiūrėta 2014 05 15].
- Lucas, R. E., Clark, A. E., Georgellis, Y., Diener, E. 2004. "Unemployment Alters the Set Point for Life Satisfaction." *Psychological Science* 15 (1): 8–13.
- Martin, S. 2004. "Reconceptualising Social Exclusion: a Critical Response to the Neo-Liberal Welfare Reform Agenda and the Underclass Thesis." *Australian Journal of Social Issues* 39: 79–94.
- Noll, H-H. 2002. "Towards a European System of Social Indicators: Theoretical Framework and System Architecture." *Social Indicators Research* 58: 47–87.
- Phillips, D. 2006. *Quality of Life: Concept, Policy and Practice*. Routledge: Abingdon.
- Popay, J., et al. 2008. *Understanding and Tackling Social Exclusion. Final Report to the WHO Commission on Social Determinants of Health. From the Social Exclusion Knowledge Network*. Internetinė prieiga: http://www.who.int/social_determinants/knowledge_networks/final_reports/sek_n_final%20report_042008.pdf [žiūrėta 2014 06 12].
- Saraceno, C. 2001. "Social Exclusion, Cultural Roots and Diversities of a Popular Concept." Paper presented at the conference *Social Exclusion and Children*, 3–4 May 2001 at the Institute for Child and Family Policy. Columbia: Columbia University. Internetinė prieiga: <http://www.childpolicyintl.org/publications/Saraceno.pdf> [žiūrėta 2014 04 08].
- Short, K. S. 2005. "Material and Financial Hardship and Income-Based Poverty Measures in the USA." *Journal of Social Policy* 34 (1): 21–38.
- Skeggs, B. 2011. "Imagining Personhood Differently: Person Value and Autonomist Working-Class Value Practices." *The Sociological Review* 59 (3): 496–513.
- Skevington, S. M. 2009. "Conceptualising Dimensions of Quality of Life in Poverty." *Journal of Community & Applied Social Psychology* 19: 33–50.
- Tereškinas, A. 2011. *Vyrų pasaulis: vyrai ir žaizdos vyriškumas Lietuvoje*. Vilnius: Baltos lankos.
- _____. 2012. "Post-Soviet Masculinities, Shame, and the Archives of Social Suffering in Contemporary Lithuania." In *Women and Gender in Postwar Europe: from Cold War to European Union*, eds. J. Regulska, B. G. Smith, 194–211. New York: Routledge.
- Tsianos, V., Papadopoulos, D. 2006. "Precarity: A Savage Journey to the Heart of Embodied Capitalism." *Transversal* 10. Internetinė prieiga: <http://eicpc.net/transversal/1106/tsianospapadopoulos/en> [žiūrėta 2014 06 14].

Unemployed Men, Good Life and Social Exclusion

Summary

Analyzing 18 semi-structured interviews with 23–39-year-old unemployed men, the article focuses on the relation between social exclusion and quality of life or “good life.” It attempts to answer the question to what degree these men’s conceptualizations of “good life” and their unemployment status are a symptom of social exclusion that, in this article, is considered as both a process and state in which individuals are deprived of a minimum standard of the quality of life. Apart from several respondents living in the countryside and involved in occasional illegal low-wage jobs, most unemployed men do not experience poverty as one of the indicators of social exclusion. The loss of a job for them means not a material deprivation but rather unrealized visions of their lives, complex strategies of survival and negative affects and emotions. The author argues that to some extent the respondents are socially excluded on affective and emotional level because unemployment intensifies the feelings of insecurity and shame, psychological discomfort, self-doubt, and the lack of respect and respectability. Therefore, most of them experience themselves as subjects with negative capital. On the other hand, most respondents remain attached to a normative vision of good life based on a well-paid job, partnership/family, privately owned apartment/house and satisfactory consumption. In their opinion, these objects of good life enable them not only to live well but also to flourish. However, the interviews demonstrate that their vision of good life appears rather fragile: most men have a difficulty imagining their future, yet they do not cease to believe that their misfortunes are merely an exception and not a recurrent pattern in the socially approved and widely accepted genres of good life.